

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
DAWNIEJ INSTYTUT HISTORII KULTURY MATERIALNEJ PAN

KWARTALNIK
HISTORII KULTURY
MATERIALNEJ

ROK LXVII

WARSZAWA 2019

NR 4

REDAKCJA I KOMITET REDAKCYJNY

Redaktor — Elżbieta Mazur (IAE PAN)

Zastępcy Redaktora — Magdalena Bis (IAE PAN), Martyna Milewska (IA UW)
Sekretarze Redakcji — Ludmiła Paderewska (IAE PAN), Maciej Radomski (IAE PAN)

Członkowie Komitetu — Maria Bogucka (IH PAN), Paweł Dobrowolski (Collegium Civitas, Warszawa), Jarosław Dumanowski (IH UMK), Olga Feytová (AHMP, Praga), Mateusz Goliński (IH UW), Michaela Hrubá (Univerzita v Ústí nad Labem), Andrzej Janeczek (IAE PAN), Jan Klápště (Univerzita Karlova w Pradze), Andrzej Klonder (IAE PAN), Elżbieta Kowalczyk-Heyman (IA UW), Jerzy Kruppé (IA UW), Marcin Majewski (IA Uniwersytet Szczeciński), Jerzy Miziołek (IA UW), Zenon Piech (IH UJ), Jacek Pielas (IH UJK), Bożena Popiołek (Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków), Raimo Pullat (Tallin University), Wojciech Szymański (IAE PAN), Jerzy Żywicki (ISP UMCS)

Adres Redakcji:

„Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”
00-140 Warszawa, Al. Solidarności 105, pok. 121

Adres strony internetowej:
<http://www.iaepan.edu.pl/khkm.html>
e-mail: kwartalnik@iaepan.edu.pl
tel. 22 620 28 84 w. 146

Wydawca:

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk
00-140 Warszawa, Al. Solidarności 105
e-mail: director@iaepan.edu.pl
tel. 22 620-28-84

Wykaz recenzentów artykułów opublikowanych w roczniku 2018:

Maria Bogucka (IH PAN Warszawa), Piotr Franaszek (UJ Kraków)
Barbara Gawęcka (UKW Bydgoszcz), Anetta Głowacka-Penczyńska (UKW Bydgoszcz),
Andrzej Janeczek (IAE PAN Warszawa), Aleksander Jankowski (UKW Bydgoszcz),
Stanisław Kołodziejcki (UJD Częstochowa), Katarzyna Kość-Ryżko (IAE PAN Warszawa),
Elżbieta Kowalczyk-Heyman (IA UW Warszawa), Tomasz Krakowski (GWŻ Warszawa),
Andrzej Klonder (IAE PAN Warszawa), Jerzy Kruppé (IA UW Warszawa),
Marcin Majewski (US Szczecin), Jerzy Miziołek (UW Warszawa),
Marta Młynarska-Kaletyn (IAE PAN Wrocław), Michał Myśliński (IS PAN Kraków),
Jacek Pielas (UJK Kielce), Bożena Popiołek (UP Kraków),
Wojciech Szymański (IAE PAN Warszawa), Ewa Wólkiewicz (IAE PAN Warszawa),
Jerzy Żywicki (UMCS Lublin)

Skład i łamanie:

Krzysztof Anuszewski, tel. 22 629 44 78

Druk i oprawa:

Partner Poligrafia sp. z o.o.
ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

Nakład 300 egz. Arkuszy wydawniczych 12,0. Papier offset 80 g.
Oddano do składania w listopadzie 2019 r., druk ukończono
w grudniu 2019 r.

CONTENTS

STUDIES AND MATERIALS

Michał Starski, Puck and Lębork. Two models of pottery production development in small towns of Gdańsk Pomerania in the late Middle Ages	399
Andrzej Puławski, Renaissance plate armour with a deep-bellied breastplate in the former Duchy of Pomerania in the light of selected works of art	415
Urszula Sowina, Goods in probate inventories of Cracow burghers at the turn of the early-modern period	435
Andrzej Klonder, The world of material objects in testaments of Polish and Czech nobility in the 17th century	449
Karol Łopatecki, Two Maps of the Podlasie-Grodno Borderline from 1706	489
Adrian Gendera, The history of use of post-Evangelical property in Osieczna after 1945	505

COMMUNIQUES

Jakub Sawicki, A unique late medieval framed purse from New Market (Nowy Targ) square in Wrocław	521
--	-----

REPORTS AND NOTES

<i>Zamek królewski w Chęcinach na tle Europy Środkowej. Geneza — funkcje — znaczenie</i> [The royal castle in Chęciny in the context of Central Europe. Origins — functions — significance], ed. B. Wojciechowska, S. Konarska-Zimnicka — Piotr Kardyś	531
Teresa Borawska, Henryk Rietz, <i>Z Kaszub do „Wiecznego Miasta”. Bernard Sculteti (ca 1450–1518), kurialista i przyjaciel Mikołaja Kopernika</i> [From Kashubia to the Eternal City. Bernard Sculteti (ca 1450–1518), a curialist and Nicolaus Copernicus' friend] — Maria Bogucka	533
<i>Życie i twórczość Jana Filipa Carosiego</i> [The life and works of Jan Filip Carosi], vol. 8, part 1; <i>J.F. Carosi, Podróże po polskich prowincjach, obserwacje mineralogiczne i inne dodatkowe opisy tych ziem</i> (wersja polska i niemiecka) [J.F. Carosi, Travels to Polish provinces, mineralogical observations and other descriptions of those lands (in Polish and German)], vol. 8, parts 2 and 3, ed. J. Michta — Piotr Kardyś	536

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

Michał Starski, Puck i Lębork. Dwa warianty kształtowania się wytwórczości garn-carskiej w małych miastach Pomorza Gdańskiego w późnym średniowieczu . . .	399
Andrzej Puławski, Renesansowe zbroje płytowe z napierśnikiem bombiastym w dawnym księstwie pomorskim w świetle wybranych zabytków sztuki	415
Urszula Sowina, Towary w inwentarzach rzeczy mieszczan krakowskich na przeło-mie średniowiecza i nowożytności	435
Andrzej Klonder, Świat materii w testamentach szlachty czeskiej i polskiej z XVII wieku	449
Karol Łopatecki, Two Maps of the Podlasie-Grodno Borderline from 1706	489
Adrian Gendera, Dzieje zagospodarowania mienia poewangelickiego w Osiecznej po 1945 r.	505

KOMUNIKATY NAUKOWE

Jakub Sawicki, A unique late medieval framed purse from New Market (Nowy Targ) square in Wrocław	521
--	-----

SPRAWOZDANIA I ZAPISKI

<i>Zamek królewski w Chęcinach na tle Europy Środkowej. Geneza — funkcje — znaczenie</i> , red. B. Wojciechowska, S. Konarska-Zimnicka — Piotr Kardyś	531
Teresa Borawska, Henryk Rietz, <i>Z Kaszub do „Wiecznego Miasta”. Bernard Sculteti (ca 1450–1518), kurialista i przyjaciel Mikołaja Kopernika</i> — Maria Bogucka . . .	533
<i>Życie i twórczość Jana Filipa Carosiego</i> , t. 8, cz. 1; <i>J.F. Carosi, Podróże po polskich prowincjach, obserwacje mineralogiczne i inne dodatkowe opisy tych ziem</i> (wersja polska i niemiecka), t. 8, cz. 2 i 3, red. J. Michta — Piotr Kardyś	536

Wacława II sieć zamków administracyjnych niewiele zmieniła się za Łokietka i na początku panowania Kazimierza Wielkiego.

Reasumując, omawiana praca to przykład szerszego spojrzenia na dzieje jednego obiektu — uwzględnia wyniki najnowszych badań terenowych i porównawczych, w tym całe spektrum zagadnień dotyczących środkowoeuropejskiej *architecturae militaris*. Ukazane w tym świetle początki zamku wyglądają nieco inaczej. Dotyczy to także samej miejscowości — Chęciny wpłątanych w wielką politykę, oraz generalnie obszaru północnej Małopolski, ulegającej w tym czasie intensywnym przeobrażeniom w zakresie budownictwa obronnego. Zbliżone procesy zachodziły wówczas na większej części terytorium Europy.

Tym ciekawsze mogą być rezultaty badań archeologicznych prowadzonych w rejonie rynku miasta lokacyjnego, których opracowanie nie zostało jeszcze opublikowane. Niewykluczone, że dostarczą one ważkich świadectw materialnych także dla omawianej tu problematyki.

Piotr Kardys
(Kielce)

BIBLIOGRAFIA

Hadamik Czesław. 2009. *Najstarszy zamek w Chęcinach*, [w:] *II Forum Architecturae Poloniae Medievalis*, red. S. Stala, Kraków, s. 300–313.

Hadamik Czesław, Hadamik Katarzyna. 2011. *Fazy rozwoju przestrzennego zamku królewskiego w Chęcinach (od końca XII do połowy XVII wieku)*, [w:] *III Forum Architecturae Poloniae Medievalis*, red. S. Stala, Kraków, s. 75–83.

Kajzer Leszek. 1993. *Zamki i społeczeństwo*, Łódź.

Kajzer Leszek, Kołodziejcki Stanisław, Salm Jan. 2000. *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa.

TERESA BORAWSKA, HENRYK RIETZ, *Z Kaszub do „Wiecznego Miasta”. Bernard Sculteti (ca 1450–1518), kurialista i przyjaciel Mikołaja Kopernika*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019, ss. 219, streszczenie niemieckie.

Bohaterem tej wyjątkowo interesującej książki, napisanej przez dwoje toruńskich historyków od lat zajmujących się odtwarzaniem życiorysu Mikołaja Kopernika oraz kręgiem jego przyjaciół i współpracowników, jest Bernard Sculteti. Jego niezwykle dzieje mogą zaskoczyć i zadziwić czytelnika.

Jak sugerują badacze, nazwisko Sculteti jako zlatynizowana forma łacińskiego słowa *sculthetus*, czyli wójt, było rozpowszechnione na Warmii w XV–XVI w.

Omawianą książkę rozpoczynają rozdziały, w których przedstawiono ówczesną skomplikowaną sytuację międzynarodową, ze szczególnym uwzględnieniem państwa polsko-litewskiego i Włoch. Druga połowa XV w. i pierwsze dekady kolejnego stulecia to epoka narodzin nowego porządku w Europie. W 1453 r. zakończyła się francusko-angielska stuletnia wojna, Konstantynopol został zdobyty przez turecką armię Mehmeda II, zaś rok później rozpoczęła się trwająca 13 lat wojna polsko-krzyżacka (1454–1466)¹. Sytuację komplikowała rywalizacja między Jagiellonami i Habsburgami o sukcesję czeską i węgierską. Rosła potęga Anglii Tudorów, a Moskwa pod panowaniem carów Iwana III i Wasyla III prowadziła wojnę z połączonymi unią personalną Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim. Polsce, a także całej Europie zagrażała osmańska Turcja. Mimo wezwań kolejnych papieży, skłóceni władcy europejscy nie

¹ Biskup M. 1967.

porzucali intryg i waśni (walki Habsburgów z Francuzami na Półwyspie Apenińskim, złupienie Rzymu przez cesarza Karola V)².

Pomimo konfliktów i walk społeczeństwo włoskie było wykształcone, a pisarze i artyści mieli szerokie możliwości poznawcze i sięgali często do antycznych wzorów. Półwysep Apeniński, a zwłaszcza Rzym, przyciągały rzesze pielgrzymów i scholarów pragnących wiedzy oraz marzących o zrobieniu kariery³. Wśród nich był także młody Kaszub z odległego Lęborka, bohater omawianej książki, który miał spędzić 40 lat życia w przedstawionym przez autorów z ogromną wiedzą i talentem Wiecznym Mieście.

Sculteti był niewątpliwie człowiekiem bardzo inteligentnym, pracowitym i ambitnym. Z okrucich informacji zaczerpniętych z różnych archiwów, akt i korespondencji autorzy publikacji odtworzyli przebieg jego zdumiewającej kariery⁴. Studiował prawo, zapewne w istniejącej wówczas papieskiej uczelni Studium Romanae Curiae. 19 grudnia 1472 r. otrzymał tonsurę (początek drogi do kapłaństwa) w zakrystii Bazyliki św. Piotra w Rzymie. Skromne miejsce (nie kościół, lecz zakrystia) sugeruje, że był jeszcze młodzieńcem nieznanym i nikomu nieznanym. Dwa lata później, 16 czerwca 1481 r., przyjął w tejże zakrystii cztery niższe święcenia, zaś w marcu roku 1500 uzyskał święcenia kapłańskie w rzymskiej świątyni Santa Maria dell'Anima. W następnym roku odwiedził Gdańsk i Warmię⁵. Jego kariera toczyła się odtąd błyskawicznie. Został notariuszem publicznym z papieskiego nadania już w 1490 r., zaś w 1491 r. minowano go naczelnym notariuszem Roty Rzymskiej. Miał mnóstwo klientów, a za swe usługi pobierał honoraria, które pozwoliły mu szybko zdobyć znaczną fortunę⁶.

Niezwykle silna przyjaźń łączyła Scultetiego z Mikołajem i Andrzejem Kopernikami, którzy w latach 1496–1499 studiowali we Włoszech⁷. Dzięki jego sugestii Mikołaj Kopernik został zaproszony do udziału w reformie kalendarza w 1513 r.⁸

Piastowanie funkcji notariusza naczelnego oraz wielu innych godności kościelnych spowodowało, że Sculteti towarzyszył audytorom Roty, kardynałom i papieżom w licznych podróżach i uroczystościach kościelnych⁹. W rezultacie przybysz z Kaszub zdołał zgromadzić liczne prebendy w całej Europie — w Rzeszy, Danii, na Pomorzu Zachodnim, w Prusach Królewskich, w Inflantach i w Hiszpanii.

Sculteti brał udział w sporze o przywileje kościoła warmińskiego naruszane przez Krzyżaków (1489–1505)¹⁰. Przez niemal 20 lat współpracował z księciem saskim, Jerzym Brodatym, który w 1496 r. poślubił córkę Kazimierza Jagiellończyka, Barbarę i był sojusznikiem Polski w sporach z Krzyżakami¹¹. Zajmował się także dobroczynnością. Należał do bractwa św. Anny przy rzymskim kościele Santa Maria dell'Anima, a także do konfraterni Niepokalanej Marii Panny San Lorenzo in Damaso, które gromadziły i przekazywały środki na posagi dla ubogich młodych kobiet ze środowisk rzemieślniczych¹². Wielokrotnie podkreślał więzy łączące go z Prusami Królewskimi i Warmią, m.in. sygnując swe książki jako Cassubius. W latach 1512–1517 był sekretarzem obrad piątego soboru laterańskiego. Mimo chorób związanych z wiekiem

² Esch A. 2016.

³ Kowalski M.D. 2017.

⁴ Pawlik R. 2011; Pawlik R. 2014; por. także Sikorski J. 1978; Smołucha J. 1999.

⁵ Wardęska Z. 1989.

⁶ Schuchard Ch. 2005; Stachowiak R. 2015; Frenz Th. 1986.

⁷ Biskup R. 2007; Borawska T., Rietz H. 2017.

⁸ Biskup R. 2007; Borawska T., Rietz H. 2017.

⁹ Frenz Th. 1986.

¹⁰ Strnad A.A. 1967, s. 313–314; Protokoły. 2015.

¹¹ Volkmar Ch. 2008.

¹² Baumüller B. 2000; Schultz. K. 2002.

był czynny aż do końca życia. Zmarł 30 lipca 1518 r. Następnego dnia pochowano go w kościele Santa Maria dell'Anima w Rzymie.

Rzadko się zdarza brać do ręki książkę tak niewielkich rozmiarów, a jednocześnie tak bogatej treści. Ogromny ładunek informacji o życiu i działalności kaszubskiego kurialisty przedstawiony został na tle dziejów Europy u schyłku średniowiecza, od Pomorza Zachodniego i Warmii po Półwysep Apeniński i stolicę chrześcijaństwa — Rzym. Autorom należą się podziękowania za wieloletnie poszukiwania w archiwach i bibliotekach w wielu krajach, a także za umiejętność stworzenia z zebranych materiałów obrazu niezwykle sugestywnego i pobudzającego do refleksji.

Maria Bogucka
(Warszawa)

BIBLIOGRAFIA

- Baumüller Barbara. 2000. *Santa Maria dell'Anima in Rom. Ein Kirchenbau im politischen Spannungsfeld der Zeit um 1500. Aspekte einer historischen Architekturbefragung*, Berlin.
- Biskup Marian. 1967. *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim*, Warszawa.
- Biskup Radosław. 2007. *Das Domkapitel von Samland (1285–1525)*, Prussia Sacra, 2, Toruń.
- Borawska Teresa, Rietz Henryk. 2017. *Mikołaj Kopernik i jego świat. Środowisko. Przyjaciele. Echa wielkiego odkrycia*, Toruń.
- Esch Arnold. 2016. *Rom. Vom Mittelalter zur Renaissance 1378–1484*, München.
- Frenz Thomas. 1986. *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)*, Tübingen.
- Kowalski Marek Daniel. 2017. *Polish students in Rome in the second half of the 15th century*, [w:] *Universitätsstudium und Gesellschaft in Mitteleuropa vom 15. bis zum 18. Jh.*, red. K. Ożóg, M. Zdanek, Kraków, s. 113–137.
- Pawlik Radosław. 2011. *Kaszub Bernard Sculteti (ok. 1455–1518) w służbie czterech papieży*, [w:] *II Dzień Kaszubski w Szczecinie*, red. K. Kozłowski, Szczecin, s. 91–104.
- Pawlik Radosław. 2014. *W służbie czterech papieży. Bernard Sculteti (ok. 1455–1518) — prepozyt kolegiaty Mariackiej w Szczecinie i proboszcz kościoła NMP w Gdańsku*, „Acta Cassubiana”, nr 16, s. 7–29.
- Schuchard Christiane. 2005. *Zu den Rotanotaren im 15. und frühen 16. Jahrhundert*, [w:] *Offices et papauté (XIVe–XVIIe siècle), charges, hommes, destins*, red. A. Jamme, O. Poncet, Rome, s. 805–828.
- Protokoły. 2015. *Protokoły posiedzeń warmińskiej kapituły katedralnej z czasów Mikołaja Kopernika (1499–1543)*, zebrał A. Szorc, do druku przyg. I. Makarczyk, Olsztyn.
- Schulz Knut. 2002. *Confraternitas Campi Sancti de Urbe. Die ältesten Mitgliederverzeichnisse (1500/01–1536) und Statuten der Bruderschaft*. Rom–Freiburg–Wien.
- Sikorski Jerzy. 1978. *Monarchia polska i Warmia u schyłku XV wieku. Zagadnienia prawno-ustrojowe i polityczne*, Olsztyn.
- Smolucha Janusz. 1999. *Papiestwo a Polska w latach 1484–1526. Kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków.
- Stachowiak Remigius. 2015. *Duchowni pruscy w Kurii Rzymskiej w XV i na początku XVI w. — zabytki o kariery i beneficja*, [w:] *Parafie w średniowiecznych Prusach w czasach zakonu niemieckiego od XIII do XVI w.*, red. R. Biskup, A. Radziwiński, Toruń, s. 219–235.
- Strnad Alfred A. 1967. *Die Protektoren des Deutschen Ordens im Kardinalkollegium*, [w:] *Acht Jahrhunderte Deutscher Ordens in Einzeldarstellung*, red. P.K. Wieser, Bad Godesberg.
- Volkmar Christoph. 2008. *Mittelsmänner zwischen Sachsen und Rom. Die Kurienprokuratoren Herzog Georgs von Sachsen am Vorabend der Reformation*, „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken”, t. 88, s. 244–309.
- Wardęska Zofia. 1989. *Wpisy kanoników warmińskich i wrocławskich do „Liber Confraternitatis Beate Marie de Anima Teutonicorum de Urbe” w wiekach XV–XVII*, „Informationes. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych”, nr 4, s. 61–82.